

Зміст

<i>Слово до прихильного читача</i>	7
<i>Тріснуте дзеркало: Візія про Івана Франка</i>	9
Постать Івана Франка на сторінках часопису «Буковина» 1898 р. – у рік його 25-літнього ювілею літературної діяльності	15
Франкіана на сторінках української преси: травень 1915 р. – травень 1916 р.	24
«Будувати побіч держави української ще й українську націю»: контент публікацій Миколи Євшана на сторінках часопису «Народ» (Станіслав, 1919)	40
Публікації про «червоний терор» ХХ ст. в Україні (1919 р. – початок 20-х рр. ХХ ст.) як історико- пізнавальне джерело (За матеріалами української більшовицької преси)	55
Шляхи і механізми знищення партією більшовиків національної демократичної преси в Україні в 1919–1920 рр.	61
Радянська преса 20–30-х рр. ХХ ст. як складова репресивного механізму більшовицької влади в Україні: основні методи впливу	71
Перші періодичні видання українських панфутуристів (1922–1924 рр.): візуальні особливості, мистецьке та ідеологічне спрямування	84
Зустріч із Джойсом: <i>Візія</i>	99
Аристократка духу: Дарія Віконська	103

Основи українського джойсознавства	115
Екзотичний східний світ, відчутий серцем українки: <i>Мозаїка</i>	121
...чи існують іще десь райські острови... (Народження зорі Софії Яблонської на сторінках галицької преси 20–40-х років ХХ ст.)	146
Степан Левинський – письменник-мандрівник: життя між Сходом і Заходом	155
До історії львівської літературної групи «Дванадцятка»	168
Боже, я хочу вернутися до мого міста... <i>Візія про Богдана Нижанківського</i>	192
Цей неперевершений, віртуозний і феєричний Бабай	203
Дорога Зенона Тарнавського до Львова	211
Коротка історія Нью-Йоркської групи.....	217
Вступне слово [до «Квітів хворому»].....	224
Де кілька слів про Богдана Бойчука, людину-легенду	228
Слово від упорядника [до «Книги Лева»].....	230
«Як воно було...» (Інтернет-розмова як введення до «Бу-Ба-Бу»).....	238
У гостях в Олександра Жовни в Новомиргороді	250

Слово до прихильного читача

Коли мало пишеш, а я належу саме до таких письменників, то маєш більше часу приглянутися до інших людей та подій. А ще більше цьому сприяє те, що працюю у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника. Серед пожовклих сторінок старих видань, немов у тріщинах дзеркала, для мене ховаються нерозгадані таїни та цікаві історії, забуті імена й людські трагедії, тож завжди з азартом поринаю у пошуки і щоразу відкриваю для себе щось дуже важливе й цікаве. І байдуже тоді власне письмо, коли, скажімо, натрапляю на трагічні сторінки української історії – «червоний терор» та Голодомор на шпальтах більшовицької преси, чи на несправедливо забуті імена, або ж намагаюся поглянути на ту чи іншу особистість через призму певних подій в її житті.

А якою була втіха, що саме мені вдалося по-новому відкрити і ввести в науковий дискурс творчість літературного угруповання «Дванадцятка» 30-х рр. XX ст. і таких яскравих і самобутніх західноукраїнських письменників, як Дарія Віконська, Софія Яблонська, Степан Левинський, Богдан Нижанківський та ін.

Я не майстер писати передмови, мені більше подобається занурювати читача в атмосферу минулих часів, щоб той відчув їхнє багатоголосся, тому охоче вдаюся до колажування, в якому оповідач майже відсутній, себто нікому не нав'язує своєї думки. Щось подібне я намагався зробити у майже п'ятдесятисторінковій передмові п. н. «Українська письменниця і літературознавець Дарія Віконська очима сучасників» до її біобібліографічного покажчика «Дарія Віконська (1893–1945)» (Львів, 2007). Однак, щоб уникнути повторень, не містимо цієї передмови у нашому виданні. Натомість друкуємо обидві передмови до першого видання творів Дарії Віконської «Жінка в чорному: Етюди, поезії в прозі, нариси, діалоги. Джеймс Джойс: Тайна його мистецького обличчя» (Львів, 2013).

У запропонованій книзі представлено вибрані візії та пресо-і літературознавчі статті й передмови, дуже часто написані на

основі газетних публікацій, зокрема про Івана Франка під час святкування його 25-літнього ювілею літературної праці та в останній рік життя, про контент публікацій Миколи Євшана в добу ЗУНР, про «червоний терор», шляхи і механізми знищення партією більшовиків національної демократичної преси в Україні та про візуальні особливості перших періодичних видань українських панфутуристів.

Я з великою втіхою розповідаю про те, що мені як приватній особі разом з однодумцями вдалося видати всю творчу спадщину Дарії Віконської та Софії Яблонської, а на черзі – творчий доробок Богдана Нижанківського та Степана Левинського. Тому у нашому виданні вміщено передмови до їхніх книг та антології урбаністичної прози «Дванадцятка».

А своєрідним завершенням книги є передмови до антологій «Нью-Йоркська група» (і її чільних представників), «Книга Лева», «Бу-Ба-Бу» та есей про сучасного прозаїка Олександра Жовну, творчість якого читачі лише починають по-справжньому відкривати.

Життя прекрасне, коли бачиш себе у віддзеркаленні інших людей, тому й вирішив об'єднати свої вибрані візії, статті й передмови під спільною назвою «Тріснуте дзеркало».

З повагою – Автор

Р. S. У запропонованих статтях і передмовах зроблено окремі виправлення та незначні скорочення, однак деякі повтори, щоб не руйнувати структури вступних слів, залишено без змін. Літературні джерела в публікаціях за винятком декількох передмов і статей уніфіковано й подано наприкінці кожного тексту.

Тріснуте дзеркало

*Візія про Івана Франка**

Це велике старовинне дзеркало можна побачити в передпокої Наукового товариства імені Шевченка. Уже багато років пробую його описати, але воно, немов ртуть, вислизає з рук і не дозволяє зосередитися на ньому.

Сюди приходив Франко, і його погляд напевно зупинявся на скісній тріщині на дзеркалі. Про що думав тоді? Що ця тріщина, немов двері в інший світ, через яку можна заглянути в невідоме і через яку з того світу можуть приходити духи й мордувати людей? Важко сказати, про що саме думав він. Та, проходячи повз дзеркало, Франко щоразу намагався заглянути в тріщину і щось там побачити, сховане. І одного разу таки побачив у тріщині дзеркала образ чоловіка на тлі червоної заграви. Була зима, і з неба, неначе кров, лилася на білий сніг червіль сонця.

Той чоловік мав багато іпостасей. То був молодим і бешкетним, якого магнітом притягували випечені міщанки, і тоді втрачав голову й ладен був на все, аби тільки домогтися їхньої близькості. То раптом старів на очах і ставав немічним, а руки його викручувала невідома хвороба, яка спричинялася до частих нервових зривів та галюцинацій. Тільки ходячи подвір'ям, на холоднім повітрі, стишував біль. А ночами йому здавалося, що починає потроху божеволіти. Звернувся до знайомих лікарів, і ті порадили поїхати в купелеве містечко Ліпик неподалік Загреба. Багата на йод тепла мінеральна вода і гарячі купелі, на їхню думку, неодмінно втихомирять його нерви і біль.

Хорватія зустріла чоловіка весняною прохолодою і звабними молодими жінками. Та шоком стала новина, що в цьому курортному містечку лікують не нервові хвороби, а тільки сифілістичні. Уже наприкінці цвітня сюди з'їжджалося зі всієї Європи хворе панство. Та, на щастя, саме тоді він планував повернутись додому. А поки, замешкавши в пана Павлячка, втішався безлюдним

* У візії використано фрагменти Франкових листів та «Історії моєї хвороби». — Автор.

містечком, пив теплу йодовану воду і приймав гарячі купелі. Та ще гарячішими видавалися йому жагучі очі молодих жінок. Їхній солодкий дурман давав забуття...

Тут ніхто його не турбував, і здавалося, що він потроху видужує. Та від надміру випитої води чоловік почав впадати в гарячку й безсоння, і одного дня почув голос, властиво шептання померлого перед десятима роками приятеля, котрий став докоряти, що той опублікував його листи.

Через тиждень, уночі, як лежав у сильній гарячці, чоловіка збудили зі сну різкі голоси невідомих йому духів і наказали підписувати якусь декларацію, але він навідруб відмовився, підозріваючи, що це не декларація, а його смертний вирок. Духи мордували його до півночі, а тоді веліли вийти з покою, погрожуючи, що завалиться дім. Він хотів вбратися, бо ніч була дуже холодна, але голоси невідомих йому духів заборонили, і він вийшов на подвір'я в самім сурдуті і з черевиками в руках. І тоді духи погнали його вулицею з міста в поле. Погрожуючи смертю, веліли йому скинути з себе полотняні штани і сорочку. Він скинув штани, а сорочку скидати відмовився. Залишивши його в сорочці, духи веліли йому зійти з дороги, перейти через рів та перелізти через пліт, городжений із сухих ломак. Він слухняно виконував їхні накази. Переліз пліт і скочив на стерню. Нею духи погнали його на луку, покриту великими калюжами і перерізану крутою річкою, що пливла неподалік Ліпіка. Духи гонили його від калюжі до калюжі, кричали «Не йди туди! Йди сюди!» – відтак завертали в різні сторони і під найстрашнішими загрозами заборонили вертатися до міста.

«Мене засуджено на пекельні муки», – думав чоловік.

У кишені суконних штанів він мав 360 корон та портмонетку з 19 коронами. Все пропало, пропали гроші, дзигарок.

Під дощем і холодним вітром біля великої калюжі він просидів до світанку.

Його відсутність наробила великого переполоху, властиво, це пані Павлячкова з чоловіком здійняли великий галас, що пропав їхній квартирант, вони, мовляв, хвилюються за нього (про те, що він не розрахувався за мешкання і харчування подружжя скромно змовчало), і вже з самого ранку все місто заходилося шукати гостя з далекої Галіції.

Його незабаром знайшли, і він пролежав у страшній гарячці аж десять днів, терплячи від шептань духів, які грозили йому Судом Божим і стратою.

* * *

З цього могла б вийти цікава фільма, думав Франко, фільма про поважного чоловіка, який поїхав у чужі світи лікуватись, і там звабні жінки обібрали його до останньої нитки. Щоб викрутитися з цієї халепи, він і вигадав історію про голоси невідомих йому духів, розповідаючи про них добрим знайомим так переконливо і зворушливо, що ті просто не могли не допомогти йому.

А що б ви зробили, отримавши листа з-за кордону, в якому ваш добрий приятель пише, що сьогодні вночі, лежачи з замруженими очима, прочитав про себе газетну статтю невідомого автора і просить вас з'ясувати, чи й справді вона з'явилась у львівській новинці? Бо йому це конче треба знати, щоб переконатись, що має діло з об'явами якоїсь галюцинації чи, може, з першими проявами справжнього божевілля. А тоді б він розповів про нічну пригоду та втрачені гроші й вдався б до вас з уклінною просьбою прислати йому 200 корон, бо досі заплатив панові Павлячкові тільки всього що 60 корон. Звичайно, ви тієї ж хвилини погнали б на пошту переказувати своєму приятелеві кошти. Або ж відрядили по нього когось із рідних.

З цього таки вийшла б непогана сюрреалістична фільма, ледь усміхнувся Франко.

* * *

Він працював за письмовим столом, обтягнутим темним зеленим сукном. Стіл був біля вікна, і Франко час від часу дивився через вікно на парк.

Як ставало холодно, підходив погрітися до старого п'єса, високого і круглого, як театральна тумба. Від п'єса йшло миротворне тепло. Не хотілося йти додому, в необігрітий будинок, до вічно роздратованої жінки. Гладив рукою гарячі коричневі кахлі з рослинним орнаментом. Відчуває під пальцями опуклості, які нагадують чи то грушки, чи то яблука.

Нестерпно смоктало під ложечкою від голоду. Зайти б у якусь затишну каварню і смачно поїсти. Але в кишені Мойсея, засміявся гірко над собою, були тільки дрібняки, яких вистачить хіба що на боханець хліба. І аж утішився, що вийде зараз з роботи і купить пахучий боханець свіжого хліба.

Незважаючи на пізню пору, купив ще гарячий хліб і ледь стримав себе, щоб не відламати духмяну шкоринку в крамниці.

Йшов додому засніженою вулицею з теплим хлібом під пахвою, відщипував від нього шматочки і неквапно їв. Хотілося пити, і Франко ловив губами лапаті сніжинки, і розм'якушував хліб. Хліб ставав ще смачнішим.

* * *

І знову перед його очима, впливши з тріщини дзеркала, з'явилося видиво старого чоловіка.

Він був немічним. Сидів за столом, а висохлі, неначе хмиз, руки нерухомо лежали на його колінах. Служниця годувала чоловіка, немов малу дитину, і час від часу витирала хустинкою його заїдений рот.

Чоловік їв механічно, а думками був далеко-далеко, аж у своєму дитинстві. Ловив на річці голими руками сріблястих пстругів. Інші діти й собі пробували так ловити рибу, але в них нічого не виходило.

Чоловік механічно відкривав рот, впускаючи до нього повну ложку зі стравою, механічно жував їжу й байдуже ковтав.

— Прошу пана, може посолити зупу? — питала служниця, але чоловік, здавалося, зовсім її не чув, тож жінка розпитувала далі: — Прошу пана, якщо вам не смакує овочева зупа, то я можу зварити іншу, з м'ясом. Накажіть тільки дати грошей на м'ясо.

* * *

Із запалених ліхтарів стікало, немов запашний мед, жовте світло. Але сніг був таким густим, що світло ліхтарів втрачало свою ясність, ледь жевріло, немов у тумані.

Франко тримав руки на гарячій хлібині і так зігрівався. Відчував, як поволі по його тілу йдуть усе сильніші й сильніші хвилі тепла. Йому здавалося, що на вулиці потеплішало. Вдихав на повні груди п'яний запах хліба і відчував себе щасливим. Від того, що живе, що за плечима залишив черговий важкий день, і тепер легко прямує засніженою вулицею, милується снігом і зі смаком їсть гарячий хліб. «Як мало людині треба для хвиливого щастя», — усміхнувся до себе.

* * *

Не пам'ятав, коли вперше побачив у тріщині дзеркала видиво чоловіка. Але якось чоловік нагадував йому старе дерево,

котре почало сохнути. Його зовсім не слухалися руки, а пальці були мертвими, мов сухе гілля. Ані хліба взяти, ані відчинити дверей, ані ложки до рота донести не могли...

Останніми днями чоловік не просив їсти, служниця сама нагадувала йому про сніданок, обід і вечерю. Він слухняно сідав за стіл, але навіть не дивився на їжу. Його очі здавалися скляними, застиглими, немовби спаралізованими, як і руки. Служниця припрошувала його їсти, журливо докоряла, що їсть так мало, як дитина, і необавки з нього лишиться сама шкіра та кості.

Щоб скласти йому спаралізовані руки на колінах, служниця час від часу торкалася рукою його спини й тоді відчувала під рукою випуклі ребра, під якими лунко билося серце. Їй іноді здавалося, що все тіло чоловіка мертве, тільки серце живе в ньому. Та час від часу в його немічному тілі оживав згасаючий розум, і тоді в чоловіка яскраво загорялись очі, але ненадовго... Відтак поволі меркнули і ставали скляними.

Чоловік дякував служниці за їжу і просив відвести його туди, куди цісар пішки ходить. Це було великою проблемою і соромом для чоловіка, і великим клопотом для рідних і служниці. Немічному чоловікові було важко справляти навіть малу потребу. Спочатку йому опускали штани і залишали самого. Але чоловік був настільки слабосилим, що постійно обмочував штани, викликаючи цим тихе невдоволення рідних і служниці. Тоді служниця догадалася садити його, як малу дитину, навіть при малій потребі, і в усіх стало менше клопотів...

Служниці іноді здавалося, що чоловік зумисне їсть так мало, бо не хоче обтяжувати інших людей. Служниці хотілося заспокоїти його, щоб аж так цим не переймався, такою Пан Біг створив людину: вона щодня мусить їсти і справляти потребу, і в цьому нема нічого протиприродного. Це треба якось пережити...

«Еге ж, треба», – думав чоловік, і йому здавалося, що його життя, думки і почуття навіть для нього самого давно вже стали мертвими.

* * *

На закруті вулиці, під блідим ліхтарем, Франко зауважив скоцюрбленого бездомного чоловіка, який, немов сновида, рухався вулицею, а за ним ступав пес. Раптом із-за рогу будинку вигулькнула зграйка дітлахів і почала кидати сніжками у безхатька, але

той навіть не звертав на це уваги. Тільки пес, заступаючись за господаря, декілька разів голосно загарчав і хижо вищирився на хлопчаків. А ті у відповідь сипонули градом снігових кульок у пса, який аж заскавулів від болю й побіг поперед безхатника. Франкові примарилося, що замість сніжок діти кидають у пса камінням, і в нещасної тварини голова миттю почервоніла від крові.

І тут йому згадалася картина, яка виринула одного разу з тріщини дзеркала: молодий хлопчик, немов поводитир, вів вулицею німечного чоловіка зі спаралізованими руками, а за ними гналася юрба розлючених людей, кричала чужою мовою і кидала в них камінням. Один з каменів потрапив хлопчикові прямісінько в голову, і гаряча кров залила все його обличчя. Хлопчик тихо заплакав, а чоловік зробив такий рух, немовби хотів пригорнути дитину до себе руками, та лише заслонив тілом. Чоловіка трусило з обурення, і тремтячими вустами він тихо шепотів:

– Синку... синку...

«Що таке зробив цей чоловік, що викликав у натовпу таку лютю?» – думав Франко.

А діти не вгавали й далі жбурляли в бездомного чоловіка сніжками. Хтось із перехожих кишкнув на них, і вони, немов горобці, запурхнули у сусідню браму.

На вулиці стало тихо.

Франко відчув під пахою ще теплий хліб і відломив від нього шматочок.

Собачий холод пробирав до кісток, а пальці викручував біль.

* * *

Прив'яжіть собі до тіла руки і спробуйте так прожити бодай один день, тоді зрозумієте, яка то мука бути спаралізованим.

Я стою перед дверима Франка. За ними ховається багато таємниць. Але двері зачинені. Вони навіть не мають клямки, а ключ від замкненого замка господар закинув далеко... в небуття...

(Вперше опубліковано під назвою «Візія про Івана Франка» у виданні: Львів – місто натхнення. Література [Текст]: ілюстрований літературно-енциклопедичний путівник / Упорядниця Ольга Муха. Львів: Видавництво Старого Лева, 2007. С. 57–66).